

ПРОТИДІЯ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, СУБ'ЄКТИ

OPPOSING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES: CONCEPTS, TYPES, SUBJECTS

Гребенюк А.В., старший викладач

Навчально-науковий інститут державної безпеки Національної академії служби безпеки України

Проблема протидії розслідуванню кримінальних правопорушень набула особливої актуальності та гостроти останнім часом через зростаючий масштаб організованих форм злочинної діяльності, яка тісно пов'язана з корумпованістю владних структур, а подекуди й працівників правоохоронних органів. Все частіше злочинці чинять серйозну протидію виявленню, розкриттю та розслідуванню, а також судовому розгляду кримінальних правопорушень, вони приховують, маскують, фальсифікують достовірну криміналістично значущу інформацію та її джерела.

Метою статті є формулювання поняття, розкриття змісту та виокремлення суб'єктів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. Протидію розслідуванню визначено як умисну діяльність, спрямовану на перешкоджання виконанню завдань розслідування кримінальних правопорушень та зрештою встановлення істини у кримінальних провадженнях.

Стосовно процесу розслідування конкретного кримінального правопорушення запропоновано розрізняти «внутрішню» та «зовнішню» протидію. Під «внутрішньою» протидією автором розуміється вплив, який чинять ті чи інші особи, причетні у будь-якій формі до здійснюваного розслідування. «Зовнішня» протидія – це протидіюча діяльність осіб, які або взагалі не пов'язаних з подією, що розслідується, і особою, яка здійснює розслідування, або пов'язані зі слідчим (дознавачем) процесуальними, службовими чи іншими владними відносинами або іншими залежностями. Виділено ще один вид протидії – «змішаний», що чиниться особами, які можуть одночасно виступати суб'єктами як «внутрішньої», так і «зовнішньої» протидії.

Оскільки розслідування кримінальних правопорушень здійснюється спеціально уповноваженими законом особами – слідчими, дізнавачами, співробітниками оперативних підрозділів, то зроблено висновок, що протидія проявляється у перешкоджанні здійсненню цими особами їх процесуальних повноважень. Однак така протидія не завжди спрямовується проти конкретного слідчого чи дізнавача, вона може бути спрямована на перешкоджання виявленню, розкриттю та розслідуванню конкретного кримінального правопорушення органами досудового розслідування загалом.

У висновку наголошено, що практика діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень відчуває особливу потребу у рекомендаціях щодо збирання та фіксації доказів у ситуаціях, коли слідчі дії доводиться проводити у несприятливих умовах, в обстановці протидії та конфліктів.

Ключові слова: протидія розслідуванню, протидія правосуддю, подолання протидії розслідуванню, приховування криміналістично значущої інформації, приховування злочинів, організована злочинна діяльність, неправдиві показання, вплив на осіб що здійснюють розслідування, перешкоджання встановленню істини у справі, конфлікти під час досудового розслідування, криміналістична тактика.

The problem of combating the investigation of criminal offenses has become particularly relevant and acute recently due to the growing scale of organized forms of criminal activity, which is closely related to the corruption of power structures, and in some cases also of law enforcement officers. Increasingly, criminals seriously oppose the detection, disclosure and investigation, as well as the trial of criminal offenses, they hide, mask, and falsify reliable forensically significant information and its sources.

The purpose of the article is to formulate the concept, reveal the content and distinguish the subjects of counteraction to the investigation of criminal offenses. Obstruction of an investigation is defined as a deliberate activity aimed at hindering the performance of the tasks of investigating criminal offenses and ultimately establishing the truth in criminal proceedings.

With regard to the process of investigating a specific criminal offense, it is proposed to distinguish between "internal" and "external" opposition. By "internal" resistance, the author understands the influence exerted by certain persons involved in any form in the ongoing investigation. "External" resistance is the resistance activity of persons who are either completely unrelated to the event under investigation and the person conducting the investigation, or are related to the investigator (investigator) by procedural, official or other power relations or other dependencies. Another type of resistance is highlighted – "mixed", which is carried out by persons who can simultaneously act as subjects of both "internal" and "external" resistance.

Since the investigation of criminal offenses is carried out by persons specially authorized by law – investigators, inquirers, employees of operational units, it was concluded that the counteraction is manifested in the obstruction of the exercise of their procedural powers by these persons. However, such opposition is not always directed against a specific investigator or inquirer, it may be aimed at hindering the detection, disclosure and investigation of a specific criminal offense by pre-trial investigation bodies in general.

The conclusion emphasizes that the practice of detection, disclosure and investigation of criminal offenses feels a special need for recommendations on the collection and recording of evidence in situations where investigative actions have to be carried out in unfavorable conditions, in an environment of confrontation and conflicts.

Key words: resistance to investigation, resistance to justice, overcoming resistance to investigation, concealment of forensically significant information, concealment of crimes, organized criminal activity, false testimony, influence on persons conducting the investigation, obstruction of the establishment of the truth in the case, conflicts during the pre-trial investigation, criminalistics tactics.

Постановка проблеми. Проблема протидії розслідуванню кримінальних правопорушень набула особливої актуальності та гостроти останнім часом через зростаючий масштаб організованих форм злочинної діяльності, яка тісно пов'язана з корумпованістю владних структур, а подекуди й працівників правоохоронних органів.

Все частіше злочинці чинять серйозну протидію виявленню, розкриттю та розслідуванню, а також судовому розгляду кримінальних правопорушень. Вони приховують, маскують, фальсифікують достовірну криміналістично значущу інформацію та її джерела. У цьому процесі

використовуються такі методи, як вигадані алібі, фальшиві докази, підкуп, шантаж, залякування, фізична ліквідація свідків, потерпілих, вплив на співробітників оперативних підрозділів, слідчих, прокурорів, суддів, дезінформуючі матеріали, а також відверта та цинічна брехня на допитах та у судових засіданнях.

Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень з боку підозрюваних, їхніх родичів та близьких стала не лише поширеним явищем, а й тенденцією, що розширюється з ускладненням форм та методів негативного впливу. Це зрештою негативно позначається на

повноті та якості досудового розслідування, спотворюючи об'єктивну істину у кримінальних провадженнях, та підтримуючи авторитет правоохоронних органів.

Принцип наступальності у протидії злочинності, розроблений наукою криміналістики, повинен отримати подальший розвиток та поширитися на нейтралізацію усіх форм протидії кримінального середовища правосуддю, інакше ефективність правоохоронних органів, авторитет органів досудового розслідування та суду знижується.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток засобів подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень пов'язаний з публікаціями таких знаних криміналістів як О. В. Александренко, О. В. Балажук, В. П. Бахін, О. Ю. Булулуков, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, І. В. Грицюк, К. В. Гутнік, М. В. Даньшин, С. М. Зав'ялов, Н. С. Карпов, О. Н. Колесниченко, В. П. Корж, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'яничков, Д. А. Патрелюк, О. І. Ромців, Р. Ю. Савонюк, В. М. Стратонов, В. В. Тищенко, М. С. Чесакова, В. Ю. Шепітько, Р. М. Шехавцов, Б. В. Щур та інші науковці.

Метою статті є формулювання поняття, розкриття змісту та виокремлення суб'єктів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. У сучасних тлумачних словниках української мови «дія» описується як прояв будь-якої діяльності, здійснення чого-небудь, вплив, вчинки, поведінка [1, с. 283], а «протидія» як дія, яка перешкоджає іншій дії («діяти всупереч комусь, чомусь») [2, с. 1173]. Вплив завжди спрямований на будь-що або будь-кого. Отже, існує неминучість взаємодії кількох суб'єктів чи об'єктів.

Протидія є конфліктом двох або більше дій, які прагнуть перешкодити іншим діям. З погляду психології дія є процесом взаємодії з будь-яким предметом задля досягнення певної мети («Кожна дія спрямована на досягнення певної мети суб'єкта. Предмет дії може бути не лише матеріальним, а й ідеальним» [3, с. 45]). Важливе уточнення цього поняття дає такий підхід – дії людей завжди спрямовані на досягнення наперед визначеної мети, незалежно від того, вони усвідомлені чи ні [4, с. 226]. З огляду на загальноприйняте уявлення про протидію ми можемо виділити кілька ознак, що характеризують визначення протидії. Насамперед це «вплив» на будь-кого або що-небудь; по-друге, це «дії, що перешкоджають» іншим діям; і по-третє, ці «дії, що ускладнюють досягнення мети» іншої дії.

У наукових криміналістичних публікаціях протидія розглядається у контексті діяльності правоохоронних органів загалом [5, с. 8, 34; 6, с. 10], або щодо розслідування злочинів [7, с. 277–281; 8] та забезпечення правосуддя [9]. Протидія є системою або сукупністю дій, спрямованих на те, щоб протистояти діяльності або діям інших осіб, вона перешкоджає досягненню їх цілей. Працівники правоохоронних органів та низка інших осіб, які беруть безпосередню або опосередковану участь у розслідуванні кримінальних правопорушень, взаємодіють між собою психологічно та інформаційно. Тому вплив протилежних сторін є обопільним, а протидія не можна розглядати як вплив суб'єкта на об'єкт, оскільки вона відбувається між двома суб'єктами. У психології виділяють два основних типи взаємодії: співпраця (кооперація) та суперництво (конфлікт) [3, с. 45, 78]. Протидія, як дія, що спрямована на опір досягненню цілей протилежною стороною за допомогою певних засобів, є різновидом конфлікту. У той самий час конфлікт, є елементом процесу протидії. Конфлікт є одним із етапів розвитку протидії, він виражає зіткнення протилежних позицій, цілей, інтересів, думок суб'єктів [3, с. 81].

Вчені у наукових публікаціях описують конфлікт як початок протидії розслідуванню кримінальних правопорушень [10, с. 8–10]. На нашу думку, варто прислухатися

до вчених які вважають, що протидія ґрунтується на конфлікті сторін, відображає їх і чітко усвідомлюється хоча б однією стороною.

Під час досудового розслідування можлива безліч варіантів конфліктної взаємодії суб'єктів [10, с. 9]. Найпоширенішими конфліктами на цій стадії серед її учасників є конфлікти між слідчим і підозрюваним, потерпілим, свідком. Можлива низка конфліктів між учасниками розслідування та людьми, з якими вони пов'язані. До них, зокрема, належать конфлікти між слідчим та знайомими підозрюваного; між потерпілим, свідком і людьми, близькими до підозрюваного та іншими.

Дослідники протидії розслідуванню кримінальних правопорушень стверджують, що конфлікти бувають як зовнішніми, тобто заснованими на протиріччях двох і більше індивідів, так і внутрішніми, тобто властивими одному індивіду. Вважається, що конфлікт усередині конкретної особи може бути причиною протидії розслідуванню кримінального правопорушення. Це відбувається тоді, коли людина сумнівається у собі та своїх діях, при цьому вона може «виплеснути» свої емоції на інших. Внутрішні конфлікти людини переходять у зовнішні конфлікти з учасниками розслідування унаслідок подій, пов'язаних із злочинними діяннями. Людей з такими рисами характеру називають «конфліктною особистістю». Люди інколи використовують зовнішні конфліктні дії на вирішення внутрішніх протиріч життєдіяльності. Практика показує, що «конфліктні особи» існують не лише серед підозрюваних. Внутрішні конфлікти можуть сприяти злочинним діянням. Неврівноважені особи часто зустрічаються серед свідків та потерпілих, їх знайомих та родичів. Поведінка таких «конфліктних осіб» проявляється у тому, що вони негативно ставляться до слідчого та інших учасників розслідування, висловлюють недовіру до співробітників оперативних підрозділів, часто створюючи конфліктні ситуації з приводу, не пов'язаного з кримінальним правопорушенням, що нерідко заважає його розслідуванню.

Проблеми протидії розслідуванню ще активно дискутуються у наукових публікаціях [11; 12; 14 та ін.]. Вченими запропоновано десятки визначень самого поняття «протидія розслідуванню». Проаналізувавши запропоновані вченіми дефініції ми дійшли висновку, що визначення «протидії розслідуванню» ґрунтуються на ідеї умисних дій чи бездіяльності людей, які здійснюються з певними цілями. Усі науковці погоджуються із тим, що протидія правоохоронним органам, органам, що здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень та правосуддю є навмисною. А розбіжність у підходах стосується лише суб'єкта діяльності у випадку чинення протидії, та її мети (цілей).

Ми вважаємо, що протидія розслідуванню є дією (бездіяльністю) або системою дій (бездіяльністю) осіб, зацікавлених у певних результатах розслідування у кримінальному провадженні, вона чиниться з метою перешкодити встановленню істини та виконанню обов'язків осіб, які відповідають за розслідування кримінального правопорушення.

Аналіз публікацій науковців щодо проблем протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, дозволив нам виділити низку ознак, які властиві досліджуваному поняттю. Це навмисність, системність та цілеспрямованість. Діяльність чи бездіяльність протидіючих осіб завжди є навмисною. Системність протидії розслідуванню розуміється як певна прогнозована система дій чи бездіяльності осіб, що перешкоджають виконанню обов'язків осіб, які відповідають за кримінальне провадження. Націленість протидії розслідуванню розуміється як прагнення досягти мети (цілей) впливу.

Ще одним питанням, яке узгоджене більшістю науковців є розгляд протидії розслідуванню кримінальних правопорушень як системи, що поєднує у собі такі елементи:

об'єкт протидії; суб'єкт, який чинить протидію розслідуванню; мета (ціль); мотив протидії; спосіб протидії; час, місце, обстановка; результат протидії.

У випадку чинення протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, об'єктом, що зазнає впливу є діяльність правоохоронних органів (вужче, особи, які відповідають за певне кримінальне провадження), матеріальні та ідеальні сліди, на які чиниться вплив.

У даному випадку до осіб, які відповідають за певне кримінальне провадження ми відносимо тих, які здійснюють розслідування (слідчі, дізнавачі), а також осіб, які забезпечують об'єктивність розслідування (керівники підрозділів, співробітники оперативних підрозділів, експерти та інші працівники). Усіх цих осіб можна розглядати як об'єктів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень.

Звичайно, неможливо уявити розслідування конкретного кримінального правопорушення без свідків, понятих, потерпілих, захисників та інших осіб, які також можуть бути об'єктами протидії розслідуванню, адже вони є носіями важливої криміналістично значущої інформації у кримінальному провадженні.

Особи, які не беруть участі у розслідуванні кримінального правопорушення, але мають певне відношення до такого розслідування або є його учасниками, також можуть бути об'єктами протидії, наприклад, близькі, родичі, колеги та друзі. Опосередкований вплив спрямовується саме на таких учасників.

Об'єкти протидії розслідуванню кримінальних правопорушень включають матеріальні сліди правопорушення, які згодом можуть стати речовими доказами, предмети, які вже стали речовими доказами, а також матеріали кримінального провадження, які є джерелами криміналістично значущої інформації, такі як протоколи слідчих дій, висновки експертів, довідки, матеріали оперативно-розшукової діяльності тощо.

Зацікавлену особу чи групу осіб, які перешкоджають розслідуванню кримінального правопорушення своїми діями чи системою таких дій, вважають суб'єктом протидії розслідуванню.

До суб'єктів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень відносять:

- 1) винну особу чи групу таких осіб;
- 2) особу, пов'язану з винною, але таку, що не бере участі у розслідуванні кримінального правопорушення (близькі, друзі, знайомі, сусіди, товариші по службі правопорушників або члени організованого злочинного угруповання, вони виявляються ретельним аналізом знайомих підслідного по роботі, спільному проведенню дозвілля, сусідству по дому, спільному навчанню, за місцем ув'язнення і т. ін.);
- 3) адвокатів (захисників можуть відігравати важливу роль у підтримці винних осіб у протидії розслідуванню, перешкоджаючи розслідуванню та встановленню об'єктивної істини, адвокати можуть бути включені до прихильників протидії розслідування якщо вони допомагають винним особам незаконними або неетичними способами);
- 4) свідків та потерпілих (коли вони вступають у конфлікт як з власної волі, так і внаслідок впливу на них винних чи пов'язаних з ними осіб);
- 5) корумпованих працівників правоохоронних органів чи осіб, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень (слідчі, дізнавачі, співробітники оперативних підрозділів, експерти, спеціалісти, керівники слідчих та інших підрозділів правоохоронного органу, прокурор, що здійснює процесуальне керівництво та інші);
- 6) працівників правоохоронного органу, які не беруть участі у розслідуванні кримінального правопорушення, але зацікавлені у певних результатах його розслідування (працівники установ, підприємств, працівники контр-

ольно-ревізійної служби, органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування);

7) інших осіб, які допомагають протидіяти розслідуванню кримінальних правопорушень на замовлення заінтересованих осіб, такі як представники медіа (засобів масової інформації, що охоплюють засоби передавання, зберігання та відтворення такої інформації: преса, радіо, телебачення, інтернет) [5, с. 70–77; 13, с. 86–107 та ін.].

Виокремлення таких суб'єктів зумовлює поділ протидії розслідуванню кримінальних правопорушень на «зовнішню» (протидіюча діяльність осіб, які не пов'язані з розслідуванням події та особою, яка здійснює розслідування) і «внутрішню» (протидія, що здійснюється особами, які причетні у будь-якій формі до розслідування) [5, с. 70; 13, с. 78–79].

Особливістю об'єкта впливу при протидії та суб'єкта протидії розслідуванню кримінальних правопорушень є ймовірність трансформації особи з об'єкта в суб'єкт, і навпаки. Так, наприклад, свідок (потерпілий) як володар криміналістично значущої для розслідування інформації в момент впливу на нього підозрюваного або пов'язаних з ним осіб, з метою схилення до зміни показань, буде об'єктом протидії такому розслідуванню. У разі досягнення позитивного результату зацікавленими особами свідок (потерпілий) дає свідомо неправдиві показання і трансформується у суб'єкта протидії розслідуванню кримінальних правопорушень.

Мета протидії розслідуванню кримінальних правопорушень залежить від мотиву учасника та результату, на який він розраховує, а також від об'єктивних умов та особистості учасника такої протидії. При цьому цілі протидії розслідуванню можуть включати дезорганізацію процесу розслідування правопорушення, перешкодження встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні, ухилення від відповідальності винних осіб та вирішення інших питань досудового розслідування. Вузко поставлені цілі можуть включати затримання проведення певної слідчої дії, приховування або знищення конкретного речового доказу, надання свідомо неправдивих показань тощо. Крім того, протидія розслідуванню може бути спрямована (націлена) на запобігання певним етапам розслідування, таким як початок досудового розслідування (внесення інформації про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань), на недопущення оголошення підозри, на завершення розслідування кримінального правопорушення у встановлений термін тощо.

Певні мотиви формують цілі суб'єктів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, а також діяльність, спрямовану на їх досягнення.

Спонування людини, засновані на емоціях, бажаннях та інтересах, становлять основу мотивації такої людини. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень безпосередньо впливає із мотивації суб'єктів, які чинять, або організують такий вплив. Так, винні особи найчастіше створюють перешкоди розслідуванню правопорушення з метою уникнути відповідальності чи пом'якшити покарання за вчинене. Особа, яка пов'язані з винним, але не бере участі у процесі, здебільшого має ту ж мету, що й людина, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Крім зазначеного, мотивом може бути негативне ставлення до слідчого чи органів правопорядку в цілому. У більшості випадків свідки та потерпілі протидіють розслідуванню із корисливих мотивів або з дружніх чи споріднених спонукань, а також зі страху помсти з боку злочинця чи інших осіб. Поведінка може бути викликана бажанням погіршити становище підозрюваного з особистих спонукань чи прагнення приховати власні непристойні вчинки. Мотивом корумпованих правоохоронців зазвичай є користь. Посадовці, що не беруть участі у розслідуванні кримінального правопорушення, але зацікавлені у його результатах, зазвичай діють щоб приховати інші злочинні

чи аморальні діяння, які не пов'язані з розслідуванням правопорушенням, або мають до нього опосередковане відношення.

Обставини, що виникають під час протидії розслідуванню кримінального правопорушення, є важливим структурним компонентом, що характеризують такий вплив. Способи протидії визначаються часом, місцем, умовами та активами, що сприяють чи ускладнюють такий вплив. Врахування цих обставин дозволяє прогнозувати поведінку суб'єктів та обирати відповідні методи нейтралізації протидії. Час протидії розслідуванню кримінального правопорушення можна розглядати в залежності від стадій провадження, у годинах, добах, місяцях чи роках.

Розслідування кримінального правопорушення, з процесуального погляду, розпочинається з моменту внесення інформації про таке правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Проте сам факт вчинення кримінального правопорушення відбувається до початку кримінального провадження, тому протидія може здійснюватися ще до того, як правоохоронці дізнаються про вчинене правопорушення.

Хоча із цим твердженням погоджуються не всі науковці. Є думка, що «протидія розслідуванню – це діяння особи, спрямовані на створення перешкод у встановленні обставин уже виявленого злочину в умовах розпочатого його розслідування (відкритого кримінального провадження)». Вони вважають, що «порівняно з прихованням злочину активна протидія розслідуванню є показником більш високої суспільної небезпечності її суб'єктів, і це має враховуватися при розробці відповідних методик розслідування злочинів, учинених організованими групами» [15, с. 95].

Інші розглядають приховування кримінального правопорушення як одну із форм протидії розслідуванню. При цьому вважають, що приховування такого правопорушення є не простою сумою чи деяким комплексом поведінкових актів, а певною цілісною структурою поведінки, що являє собою деяку систему взаємозалежних елементів, поведінкових актів, спрямованих на підготовку і вчинення дій по приховуванню кримінального правопорушення (тобто реалізацію). Ці акти поведінки (дії, операції, прийоми) перебувають у певній ієрархії і субординації як частини цілеспрямованої і вольової діяльності. Вид прояву цієї діяльності як один з можливих варіантів поведінки обумовлений факторами зовнішньої і внутрішньої детермінації, об'єктивними умовами середовища і особливостями особи людини, характером об'єкта і предмета злочинного посягання, технічною оснащеністю, наявністю спільників і співучасників, попередніми стосунками між злочинцем і жертвою, особливостями місця, часу і обстановки приховування кримінального правопорушення [16, с. 6].

На етапі початку досудового розслідування у слідчого є вкрай мало часу, щоб закріпити докази вчиненого кримінального правопорушення. Наразі найпоширенішим видом слідчих дій на цьому етапі є огляд місця події. Якщо цю слідчу дію провести ретельно та в повному обсязі, то буде створено міцний фундамент для закріплення доказів та можливість вдало подолати протидію розслідуванню. Інші можливі дії на початку досудового розслідування (наприклад, доручення слідчого співробітникам оперативного підрозділу) можуть бути використані зацікавленими особами на свою користь, з метою протидії розслідуванню кримінального правопорушення.

На етапі початку досудового розслідування вкрай важливо, щоб співробітники оперативного підрозділу встановили усіх, хто причетний до кримінального правопорушення (винних, потерпілих, свідків тощо) з метою збору криміналістично значущої інформації про кримінальне правопорушення. Слідчий може ефективно запобігти протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб, лише

тоді, коли володіє значно більшою криміналістично значущою інформацією про вчинене кримінальне правопорушення, ніж сторона протидії.

На етапі початку досудового розслідування приймається рішення про те, чи достатньо підстав для внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Після внесення інформації до такого реєстру, необхідно вжити усіх можливих заходів, щоб визначити винного у вчиненні правопорушення, якщо його не було встановлено, підтвердити зібрані докази та розробити стратегію подальших процесуальних дій. Винний у вчиненні правопорушення може чинити протидію на даному етапі розслідування у вигляді відмови давати показання, фізичного чи психічного впливу на потерпілого та свідків, відмови підписувати протокол слідчої дії.

На даному етапі зміна початкових показань свідками та потерпілими, відмова їх від явки до слідчого, неправдиві показання під час слідчого експерименту – все це приклади дій, які зазвичай вказують на те, що свідки та потерпілі намагаються протидіяти розслідуванню кримінального правопорушення.

Щодо протидії здійснюваної посадовими особами, зацікавленими у певних результатах розслідування, то вона може включати відмову від тимчасового доступу до необхідних документів, а також приховування фінансових або інших важливих документів. На етапі початку досудового розслідування корумповані правоохоронці можуть проявити себе як суб'єкти протидії розслідуванню надаючи інформацію про нього заінтересованим особам, а також здійснюючи спроби скомпрометувати осіб, які ведуть таке розслідування.

Після оголошення підозри, та на завершальному етапі розслідування, підозрювані, а також їхні адвокати більш схильні вдаватися до протидії розслідуванню кримінального правопорушення. Така протидія може включати багаторазові зміни показань винного щодо його алібі, неприбуття адвокатів на слідчі дії, необґрунтоване затягування процесу ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. На даному етапі досудового розслідування з боку підозрюваних, потерпілих, свідків та інших учасників процесу можуть подаватися численні безпідставні клопотання.

Розбіжності у теоретичних поглядах науковців, відсутність чіткого понятійного апарату, зумовлюють різні підходи до проблеми систематизації протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. У публікаціях де розглядаються питання протидії розслідуванню науковці виокремлюють форми, види, способи та прийоми такого впливу. Види та форми подаються ними як зовнішня оболонка актів протидії розслідуванню, а способи та прийоми – як структура дій, що спрямовані на здійснення такого впливу. Відповідно класифікація способів та прийомів протидії розслідуванню здійснюється залежно від видів та форм, або, навпаки, види і форми протидії підпорядковуються способам та прийомам.

Вище зазначений розподіл протидії розслідуванню кримінальних правопорушень на «внутрішню» та «зовнішню» є однією із найскладніших класифікацій. Адаже коли підозрювані, потерпілі, свідки, потерпілі, спеціалісти та інші особи мають певну криміналістично значущою інформацію про злочинну подію, вони чинять «внутрішню» протидією розслідуванню. А «зовнішня» протидія розслідуванню чиниться особами, пов'язаними зі слідчим службовими, владними чи іншими подібними зв'язками, або ж здійснюється діями осіб, не пов'язаних з розслідуванням кримінальним правопорушенням, але зацікавленими у несприятливому результаті такого розслідування.

Зазвичай, серед форм протидії розслідування виділяють такі, де вони поєднуються із конкретними способами чинення протидії:

– підкуп, залякування та інший вплив на потерпілих та свідків, щоб змусити їх відмовитися або змінити початкові показання на користь правопорушника;

– встановлення нелегальних каналів зв'язку із арештованими членами організованого злочинного угруповання з метою узгодження спільної лінії поведінки;

– наймання на загальногрупові кошти висококваліфікованих адвокатів;

– переховування запідозрених (підозрюваних) за межами держави;

– приховування, знищення слідів, зброї та засобів злочинної діяльності;

– симуляція захворювань;

– чинення тиску через медіа, з використанням помилок суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу;

– цілеспрямована дискредитація співробітників оперативних підрозділів та слідчих;

– спроби вербування працівників правоохоронних органів за допомогою погрози використання проти них компрометуючих матеріалів;

– спроби підкупу слідчих, співробітників оперативних підрозділів, службовців прокуратури та судів.

У залежності від об'єкта впливу, протидію розслідуванню іноді класифікувати так:

1) протидія розслідуванню шляхом чинення протиправного впливу на осіб, які здійснюють розслідування (слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів);

2) протидія розслідуванню шляхом чинення протиправного впливу на осіб – носіїв криміналістично значущої інформації (свідків, потерпілих та ін.);

3) протидія, що чиниться на матеріальні сліди кримінального правопорушення.

Підставою для поділу протидії розслідуванню на види, можуть бути й об'єкти такої протидії, при цьому виокремлюють:

1) протидію, спрямовану на процес розслідування, на виконання його певних завдань;

2) протидію, спрямовану на особу, що здійснює розслідування (слідчого, дізнавача);

3) протидію, спрямовану на носія доказової інформації (свідка, потерпілого, спеціаліста, експерта тощо).

Науковцями запропоновані класифікації, де підставами є спосіб чинення протидії, зокрема спосіб приховування злочину. Змістова сторона способу приховування злочинів слугує однією зі сторін характеристики злочину і є важливою для встановлення суб'єкта такого правопорушення, його мотивів, цілей, і навіть виявлення слідів протиправних дій. Спосіб приховування злочину є одним із перших способів протидії, який було класифіковано науковцями. Способи приховування злочину розподіляють на п'ять груп: 1) приховування інформації та (або) її носіїв; 2) знищення інформації та (або) її носіїв; 3) маскуванню інформації та (або) її носіїв; 4) фальсифікація інформації та (або) її носіїв; 5) змішані способи, що виражаються у різних інсценуваннях. Варто вказати, що на нашу думку, запропонована класифікація є достатньо зрозумілою та повною [17, с. 78].

Запропоновані і більш розлогі класифікації за такою ж підставою: 1) переміщення; 2) утаювання інформації і (або) її носіїв; 3) знищення інформації і (або) її носіїв; 4) маскуванню інформації і (або) її носіїв; 5) фальсифікація інформації і (або) її носіїв; 6) неправдиве алібі; 7) інсценування; 8) вчинення іншого злочину; 9) опосередковане приховування; 10) симуляція; 11) приховування, засноване на впливі; 12) комплекс двох і більше способів приховування злочину [16, с. 11].

Науковці справедливо зауважують, що способи приховування вчиненого злочину можуть бути найрізноманітнішими, тому їх всі перелічити неможливо. Однак їх можливо згрупувати наступним чином: 1) способи приховування

матеріальних слідів, що відбилися в навколишній обстановці внаслідок готування і вчинення злочину; 2) способи приховування предметів посягання та наслідків заволодіння ними, розпорядження і використання; 3) способи вживання заходів з маскуванню і фальсифікації слідів злочину; 4) способи вживання заходів з протидії розшуку злочинця; 5) способи вживання заходів протидії щодо встановлення істини загалом [18, с. 37].

У криміналістиці розроблені класифікації способів приховування кримінальних правопорушень, з урахуванням створюваних перешкод розслідуванню: залежно від спрямованості – на такі, що перешкоджають розкриттю злочину і перешкоджають встановленню характеру та розміру шкоди; за змістом – на такі, що перешкоджають виникненню слідів і перешкоджають залученню слідів кримінального правопорушення до сфери доказування; за відношенням до способу вчинення злочину – на такі, що є елементом способу вчинення, і такі, що не входять до способу вчинення і змішані, в яких частина прийомів включається до способу вчинення злочину; за часом застосування – до, під час та після вчинення кримінального правопорушення, та змішані; за характером прихованих слідів-відображень кримінального правопорушення – на способи приховування матеріальних слідів, ідеальних слідів і змішані.

Враховуючи те, що «чисті» методи приховування кримінального правопорушення досить рідко зустрічаються, виділення змішаних методів є цілком виправданим. Важко поєднати їх у групи через різноманіття таких методів. Вважаємо, що найбільш доцільним підходом є розподіл актів протидії на певні категорії за певними підставами.

У криміналістиці вже запропоновано класифікації методів протидії за такими підставами: за рівнем спільності для різних видів кримінальних правопорушень; за спрямованістю на перешкоджання вирішенню завдань досудового розслідування; за відношенням до досудового розслідування; ступеня складності своєї структури; змістом; структурою; ступеня поширеності (частотою появи); часом реалізації; відношенням до способу вчинення злочину; ступенем очевидності самого факту протидії; тривалістю протидії; суб'єктом протидії; посадовим положенням суб'єкта протидії; формою поведінки; ступенем стійкості; предметом приховування; характером прихованих слідів-відображення; інформаційним аспектом тощо.

Висновки. Отже, раніше термін «протидія розслідуванню» належав головним чином до різних видів приховування злочинів. Проте у даний час він може бути визначений як умисна діяльність, спрямована на перешкоджання виконанню завдань розслідування кримінальних правопорушень та зрештою встановлення істини у кримінальних провадженнях.

Оскільки розслідування кримінальних правопорушень здійснюється спеціально уповноваженими законом особами – слідчими, дізнавачами, співробітниками оперативних підрозділів, то можна зробити висновок, що протидія проявляється у перешкоджанні здійсненню цими особами їх процесуальних повноважень. Однак така протидія не завжди спрямовується проти конкретного слідчого чи дізнавача, вона може бути спрямована на перешкоджання виявленню, розкриттю та розслідуванню конкретного кримінального правопорушення органами досудового розслідування загалом.

Стосовно процесу розслідування конкретного кримінального правопорушення доцільно розрізняти «внутрішню» та «зовнішню» протидію. Під «внутрішньою» протидією розуміється вплив, який чинять ті чи інші особи, причетні у будь-якій формі до здійснюваного розслідування. «Зовнішня» протидія – це протидіюча діяльність осіб, які або взагалі не пов'язаних з подією, що розслідується, і особою, яка здійснює розслідування, або пов'язані зі слідчим (дізнавачем) процесуальними, службовими чи іншими владними відносинами або іншими залежностями. Виділя-

ють ще один вид протидії – «змішаний», що чиниться особами, які можуть одночасно виступати суб'єктами як «внутрішньої», так і «зовнішньої» протидії.

Приховування кримінального правопорушення можна визначити як діяльність (елемент тактики злочинної діяльності), що спрямована на запобігання розслідуванню шляхом приховування, знищення, маскування або фальсифікації слідів правопорушення та правопорушника та їх носіїв. Така діяльність охоплює як активну форму людської поведінки – дії, так і пасивну – бездіяльність. Перешкоджання розслідуванню полягає у недопущенні включення відповідної доказової інформації до сфери кримінального судочинства, її використання у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Приховування кримінальних правопорушень як діяльність, здійснюється різними способами. За змістовною стороною способи приховування кримінальних правопорушень поділяють на: приховування інформації та (або) її носіїв; знищення інформації та (або) її носіїв; маскування інформації та (або) її носіїв; фальсифікації інформації та (або) її носіїв; використання змішаних методів.

Практика діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень відчуває особливу потребу у рекомендаціях щодо збирання та фіксації доказів у ситуаціях, коли слідчі дії доводиться проводити у несприятливих умовах, в обстановці протидії та конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови: У двадцяти томах / голов. ред. В. М. Русанівський; Український мовно-інформаційний фонд. Національна академія наук України. Київ, 2013. Т. 4: Д-Ж. 1007 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 215 с.
4. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник Степанов О. М. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
5. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 522 с.
6. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: Київ: «Хай-Тек Прес», 2010. 624 с.
7. Тіщенко В. В. Вибрані праці. Одеса: Гельветика, 2017. 436 с.
8. Денисюк С. Ф. Подолання протидії розслідуванню: організаційні і тактичні заходи. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. Харків: ХНУВС, 2011. № 2 (53): спеціальний випуск «Незалежній Україні – 20 років». С. 183-190.
9. Іванов А. О. Типові форми протидії кримінальному переслідуванню під час судового провадження. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності*: матеріали науково-практичної конференції (Миколаїв, 29 трвн. 2015), 2015. С. 62-65.
10. Сакало В. О. Тактика злочинної діяльності: поняття та сутність: навчальний посібник. Київ: Знання України, 2004. 80 с.
11. Ромців О. І. Розвиток теорії протидії розслідуванню злочинів (сучасний період). *Держава та регіони. Серія Право*. 2021. № 1. С. 161-164.
12. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Протидія розслідуванню та засоби її подолання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2022. Вип. 1 (97). С. 68-77.
13. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 320 с.
14. Семенов В. В. Генезис та сучасні погляди щодо поняття «протидія розслідуванню злочинів». *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 190-195.
15. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг: Видавець Роман Козлов, 2019. 122 с.
16. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 19 с.
17. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс. 2007. 260 с.
18. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2009. 160 с.